

A brexit árfolyamhatása a nagy-britanniai magyar munkavállalók szemszögéből

Bevezetés

A brexit 2016 nyarán elindult folyamata bizonytalanságot szült, amelynek következtében nagyságrendileg 15%-os árfolyamingadozás történt az angol font leértékelődésének irányában, ha a font euróban kifejezett értékéből számítjuk. Ezzel párhuzamosan a globális folyamatok bővülő munkaerő-keresletet indukáltak a kelet-közép-európai gazdaságokban, amelyek a saját munkaerőtömegükhöz képest számottevő létszámú munkavállaló kívándorlásával pótolják a brit gazdaság hiányzó réteg munkaerő-kínálatát. A két folyamat két, összekapcsolható kérdést vet fel. Egyrészt hogyan reagál a külföldről Nagy-Britanniába bevándorolt munkaerő, ha a brit bér kevesebbet ér a származási ország valutájában az angol font leértékelődése miatt? Másrészt ez a munkavállalói reakció hozzájárulhat-e a származási ország munkaerőhiányának orvoslásához? E két kérdést vizsgáljuk Magyarországon esetében. Feltételezzük, hogy a külföldön munkát vállalók rendelkeznek valamilyen mértékű árfolyam-rugalmassággal, amely esetlegesen befolyásolja a földrajzi mobilitásukat.

Dustmann és Frattini (2014) a brexitet megelőzően, de témának mintegy elébe menve elemezte a brit bevándorlás hatását az Egyesült Királyság államháztartására. A tanulmány egyértelműen kimutatja, hogy az EU- és EGT-tagállamokból bevándorlók képzettségi szintje a brit hazai átlagot meghaladó mértékű, sőt az újabb EU-tagállamokból érkezők átlagosan messze felülmúlják a brit átlagot. Így némi leegyszerűsítéssel kijelenthető, hogy a kelet-európai – köztük magyar – bevándorlók egyértelműen termelékenységjavulást vittek eddig a brit gazdaságba, főképp, ha figyelembe vesszük a brit átlag alatti bérigényüket. A költségvetési egyenlegre vonatkozóan – figyelembe véve a szociális juttatásokat, egészségügy- és oktatásfinanszírozást, valamint a szociális bérlakáspolitikát – számításuk szerint 1995-től folyamatosan pozitív (többletet képző) hatással voltak a bevándorlók. Igaz ez mind az EU-ból, mind az azon kívülről érkezők esetében.

Ahogy Sampson (2017) megjegyzi, nehéz megjósolni, hogy pontosan milyen migrációs politikai korlátozásokat vezet be Nagy-Britannia, és nehéz megjósolni, hogy ennek pontosan milyen hatása lesz a brit bevándorlásra. Ugyanakkor hivatkozik Portes és Forte (2017) modelljére, amely úgy becsüli, hogy mérséklődni fog a bevándorlás, és ez a brit GDP-re is negatív hatással lesz. Alfano, Dustmann és Frattini (2016) megerősíti Dustmann és Frattini (2014) megállapításait a bevándorlás kedvező gazdasági hatásairól az Egyesült Királyság esetében, és kijelentik, hogy alig van arra bizonyíték, hogy a bevándorlók bármiben is rontották volna a brit hazai munkavállalók munkaerőpiaci pozícióját. Egyértelműen

kibocsátáscsökkenésre és hatékonyságromlásra számítanak, amennyiben a brexit számottevően visszaszorítaná a bevándorlást az országban.

Az elemzéshez felvázoljuk a migráció gazdaságelméleti hátterét, amely segít értelmezni a külföldön munkát vállalók motivációit, viselkedését és gazdasági reakcióit. A másik pillér az árfolyamelmélet, amely kifejtése szintén alátámasztja a tanulmány érvelését. E kettő összeér, és beépül a migrációs rugalmasság elemzésébe. Ezek után az árfolyam és a munkavállalás kapcsolatát vizsgáljuk brit–magyar összefüggésben.

A munkaerő-migráció gazdaságelmélete

Migráción tartós lakhelyváltogatást kell érteni, amelyet vezérelhet önkéntes munkavállalási szándék vagy valamilyen diszkriminációtól, üldöztetéstől való kényszervándorlás. Gazdasági értelemben viszont úgy is tekinthető, mint az emberi tőkébe való befektetés egyik formája, mert ott termel az egyén, ahol a leghatékonyabban megteheti.¹ A gazdasági vándorlás kezelése a gyakorlatban azon alapul, hogy a migráns vagy a menekült megítélése mindig politikai és morális kérdés. Megkülönböztethető egyéni és csoportos (családos, etnikai stb.) vándorlás, de a statisztikák nem mindig egyértelműek.

A kelet-közép-európai országokból történő munkaerő-migráció alapvetően a gazdasági racionalitáson és haszonmaximalizáláson alapul. Vándorlás akkor várható, ha a várható haszon felülmúlja a költségeket. Ha ehhez a háztartások stratégiáját is hozzávesszük, nagyban bonyolódik az áramlás mérése.

A munkaerő-migráció meghatározó tényezője a bérkülönbség, a munkanélküliség, a foglalkoztatási lehetőségek, a földrajzi és kulturális (nyelvi) távolság.² A bérkülönbséggel egyenes, míg a távolsággal fordított arányban nő a kivándorlási hajlandóság. Az álláslehetőségek változására, különbségére még érzékenyebben reagál a munkavállaló. Fontos, hogy a kereseteket vásárlóerő-paritáson érdemes összehasonlítani, vagyis hétköznapi nyelven a jövedelemből le kell vonni a megélhetési költségeket. Ezt a számítást azonban torzíttja, hogy a bevándorló magasabb megtakarítási hajlandósággal rendelkezik, mint a hazai munkaerő, hiszen éppen többletjövedelem megszerzése céljából vándorol. Emellett kihasználhatja az árfolyamváltozásból adódó lehetőségeket is. A fenti tényezők hatását viszont torzíttja a migrációs szabályozás mind a kibocsátó, mind a befogadó ország részéről.

Bizonyos neoklasszikus migrációs elméletek szerint a munkaerő-vándorlás szoros összefüggésben van a kereskedelemmel, mert ez is egy a termelési tényezők között, amely áramlással egyenlíti ki az előforduló ár(bér)különbségeket. Ezek az elméletek azt is megállapítják, hogy a termelési tényezők és az áruk áramlása helyettesítik egymást, köztük negatív korreláció áll fenn. Ezzel ellentétes elméletek viszont éppen a kereskedelmi kapcsolatok sűrűsödéséhez kötik a munkaerő-áramlásnak intenzívebbé válását, amit a termékek export-versenyképességének abból adódó javulásával magyaráznak, hogy a külföldi munkaerő miatt csökken a bérköltség. Egyéb elméletek az integráció elmélyülésével magyarázzák a migráció növekedését perifériák, félperifériák és a centrum között.³

¹ TAYLOR–YÚNEZ–GAUDE 1999.

² HÁRS 1998, 86.; FASSMANN–MÜNZ 1997, 49.

³ FASSMANN–MÜNZ 1997, 50–51.

A kivándorlást és a beilleszkedést segíti, ha külföldön baráti vagy rokoni kapcsolatokkal rendelkezik a migráns. A migrációs nyomás egyben a kapcsolati hálók kialakulásához, bővüléséhez vezet, amely a kibocsátó országban maradt munkaerő informáltságát növeli, és a kivándorlásra vonatkozó bizonytalanság- és kockázatérzetét csökkenti. Emellett az illegális munkaerő-áramlás mértéke az előbbiek miatt összefügg a legális munkavállalással. Egy-egy sokkhatás (válság, háború, munkaerőpiaci nyitás) nyomán felerősödhet a folyamat, de ennek elmúltával az áramlás visszaáll viszonylag állandó, egyensúlyi szintre. Aki igazán ki akar vándorolni, az a kezdeti években úgyis megteszi. Az így levezetett munkaerő-felesleg megszűnése pedig egyre inkább csökkenti az otthon maradtak kivándorlási hajlandóságát. Ez a kiegyensúlyozott folyamat „érett” migrációnak nevezhető, és ebben az esetben már a visszaáramlás is megfigyelhető.⁴

A migráció azonban nem mindig indul be csak azért, mert a fenti feltételek erre optimálisak, vagy mert a kint tartózkodásnak is van általában időkorlátja, illetve átlagos időtartama. Az egyéni döntés alapja lehet hazai státus megszerzéséhez szükséges jövedelem biztosítása is. Sok esetben azonban nem egyéni optimalizáción múlik a döntés, hanem a családi stratégián. Nem az egyéni jólét, hanem egy referenciacsoport – a család – jólétének biztosítása a fontos. A munkavállaló egyén nem akar hosszú távon külföldön maradni, éppen ezért a kilépés időszaki jellegű (1-2 hónap), de gyakran ismétlődő. Itt elsősorban a hazai kulturális minták a meghatározók, a befogadó közegnek nincs jelentős szerepe.⁵

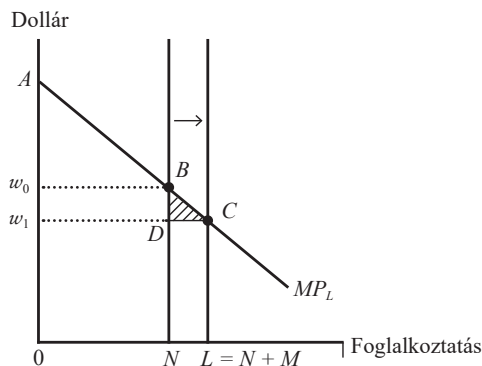
Az egyes országokban előforduló külföldiekkel szembeni előítéletes szemlélet, az idegengyűlölet vagy az erről szóló, ezt hangsúlyozó híráram is lehet visszatartó erő. De az idegenekkel szembeni ellenérzésre hatással van a gazdasági konjunktúra, a munkanélküliség feltételezett veszélyeitől való félelem is. Emellett a hagyományosan befogadó jellegű országokban, ahol nagyobb a bevándorlók aránya, és ez a befogadás a nemzetkép részévé vált, általában nagyobb a tolerancia, és kisebb a félelem a munkaerőpiaci hatásoktól. Az Európai Bizottság 2000-ben megállapította: a politikai, etnikai konfliktusok inkább generálnak tömeges vándorlást, mint a gazdasági tényezők.⁶ Példa erre a magyar kisebbségiek esete Magyarországon vagy a romák vándorlásának problémája európai viszonylatban. Ugyanez a jelentés arról is szól, hogy a kulturális és nyelvi korlátok, a nyelvismeret hiánya kiemelkedő módon akadályozzák a munkavállalókat a külföldi munkahelyek megszerzésében. Továbbá a helyi közösségi identitás is rontja a mobilitást, nemcsak nemzetközi szinten, de országhatáron belül is. Amennyiben az amúgy stagnáló hazai gazdaságra vonatkozó várakozások optimisták, ez szintén visszafogja a kivándorlást. Visszatartó erőként jelentkezhetnek az úgynevezett hazai régióspecifikus előnyök, mint a regionális helyismeret, az elért vállalati pozíció vagy szakmai elismertség, a kialakult családi vagy munkahelyi kapcsolatok, a lakóhely megszokottsága.⁷

⁴ HÁRS 1998, 88.

⁵ HÁRS 1998, 90–93.

⁶ European Commission 2000.

⁷ LUKÁCS 2002.

1. ábra

Migrációs többlet

Forrás: BORJAS 1995

A migráció gazdasági hatásait Borjas (1995) migrációs többlet elmélete modellezi és számszerűsíti a befogadó gazdaság számára. Mint ahogyan azt az 1. ábra szemlélteti, a külföldről érkező többletmunkaerő az alacsonyabb bérelvárása, illetve a brit esetben az alacsonyabb hozzáadott értékű ágazatokba történő beáramlása következtében a befogadó gazdaságban az átlagbér csökken. (Ez nem jelenti azt, hogy a helyi munkavállalók bére is csökkenne automatikusan!) Az alacsonyabb átlagbér a csökkenő hozadéku foglalkoztatásbővítés mellett is több munkahelyet, és így összességében több kibocsátást tesz lehetővé. Igaz ugyan, hogy a külföldi munkavállalók megkapják az általuk megtermelt érték egy részét munkabér formájában (az ábrán a DCLN téglalap), de a bérén túl megtermelt hozzáadott érték profit formájában a hazai vállalatok és tőketulajdonosok jövedelme lesz (az ábrán a BCD-háromszög). E profit a migrációs többlet a Borjas-féle modellben. Ennek mértékéig a befogadó gazdaság többletjövedelemre tesz szert a külföldi munkavállalók után a munkaerő határtermelékenységétől – azaz a csökkenő hozadék csökkenésének mértékétől – és a bevándorló munkaerő által adott többletkapacitástól függően. Nem beszélve arról, hogy a külföldi munkavállalóknak kifizetett bér egy része is a befogadó gazdaságban csapódik le, attól függően, hogy mennyibe kerül a megélhetésük, illetve milyen mértékben törekednek hazautalni a jövedelmüket. Tehát a migrációs többlet kiegészül a külföldi munkavállalók által helyben elköltött jövedelemmel, amely összességében a GDP bevándorlásból adódó többletét képezi a befogadó gazdaságban.

Ha nagyobb a munka berrugalmassága, akkor a befogadó gazdaság több nyereségre tesz szert a bevándorlásból. A berrugalmasság akkor nagy, ha a határtermelékenység gyorsan csökken. Ennek magyarázata, hogy a tőke és a munkaerő egymás kiegészítője, így önmagában a munkaerő-kínálat növekedése hamar a termelékenység romlásához vezet tőkeberuházások nélkül. Ezzel szemben, ha a határtermelékenység nem nagyon csökken, azaz a csökkenő hozadék törvénye alig érvényesül a foglalkoztatás – és a kapacitás – bővítéskor, akkor az átlagbér nem fog jelentősen csökkenni, így a migrációs többlet nullához közeli értéket vesz fel. Ez a Borjas-modell értelmezésében azt jelenti, hogy a határtermelékenység

nem csökken, mert a munkaerő és a tőkeeszközök szinte tökéletes helyettesítői egymásnak. Természetesen bonyolítja a modell értelmezését, ha a munkaerő-bevándorlással párhuzamosan tőkebeáramlás is történik.

A munkaerő-vándorlás a jövedelmi hatásokon és a belsőpiaci kudarcok ellentételezésén túl egyéb hatásokkal is jár.⁸ Először is kérdés, hogy a családot mennyire kényszeríti a jövedelmük megszerzési kockázata és az eladósodottságuk arra, hogy külföldi családtag jövedelmére legyenek ráutalva. Amennyiben erős az ilyen irányú kötöttség, akkor a készletelés is nagyobb lesz arra, hogy egy-egy családtagot külföldre küldjenek dolgozni. Másodszor, azok a háztartások is érintettek a termelékenységi hatásokban, amelyek nem élnek a migráció adta lehetőségekkel, mert a többletjövedelem multiplikáló hatással van a kibocsátó gazdaságra. Harmadszor, a családok azért is helyezik egy-egy tagjukat távolabbi munkaerőpiacra, mert az ott megszerezhető jövedelem csak gyenge kapcsolatban áll a hazai régió, település gazdasági konjunktúrájával. Ily módon tehát a jövedelmi függőséget csökkentik. Negyedszer, a hazautalt jövedelem a hazai termelékenység javítására is fordítható, így növelheti a hazai kibocsátást. Ezt erősíti az is, hogy mivel a külföldi munkavállalás csökkenti a jövedelem-szerzés kockázatát, a kockázatkerülő hazai háztartás kisebb kockázat mellett bátrabban mer termelékenységi beruházásokba belevágni (például mezőgazdasági gép, szakképzés).

Árfolyamelmélet

Az állam számára nemcsak közvetlen korlátozások vagy a termékhez, illetve annak forgalmához kapcsolódó gazdaságpolitikai eszközök állnak rendelkezésre, hanem az árfolyampolitika eszközével is képes befolyásolni a kivitelt és a behozatalt, a termelési tényezők költségét. Ebből kiindulva feltételezhető, hogy a külföldi munkaerő, mint termelési tényező, valamekkora rugalmassággal reagálni fog az árfolyamváltozásra. Konkrétan, ha az árfolyamváltozás miatt egyre kevesebb pénz érkezik a hazautalt jövedelemből az otthon maradtaknak, valamint az országok közötti bérkülönbség az árfolyamváltozás miatt csökken, akkor kevésbé éri meg külföldön munkát vállalni, illetve azt folytatni. Ugyanez fordítva, ha az árfolyamváltozás növeli a hazautalt jövedelem hazai vásárlóerejét, illetve a nemzetközi bérkülönbség nagyobb lesz, akkor erre megnövekszik a hajlandóság a külföldi munkavállalás irányába, és a már külföldön dolgozókat megerősíti abban, hogy külföldön folytassák a karrierjüket.

Elméleti téren az alapvető nézeteltérés a monetarista és a keynesianus iskola között az árfolyam-politikát illetően az, hogy a monetaristák tagadják a monetáris politika hosszú távú hatásosságát, míg a keynesianusok bizonyos feltételek között eredményesnek tartják azt. A monetaristák semlegességet várnak el az árfolyam-politikától, amely aktívan csak addig folytatható, amíg a piaci trendhez közelíti a kilengő árfolyamot. A monetarista elmélet szerint a termékárbitrázs miatt a szabad termékáramlás azonos devizában mérve kiegyenlíti az árszínvonalat.⁹ Tehát bármilyen pénzp politikai vagy árfolyam-politikai intézkedés hatása hosszú távon semlegesítődik az inflációra nézve. Ugyanakkor a pénzmennyiség változtatásával megváltozik maga az árfolyam.

⁸ TAYLOR–YÚNEZ-GAUDE 1999, 26–29.

⁹ Lásd: DARVAS–HALPERN 1998, 11.

A monetaristák által vallott mennyiségi pénzelmélet azt tartja, hogy a belföldi pénzkínálat növekedése leértékelődéshez, a külföldi pénzkínálat növekedése felértékelődéshez vezet.¹⁰ Így szabadon lebegő árfolyam esetén helyreáll az egyensúly. Ha azonban rögzített az árfolyam, akkor csak a fizetési mérleg kiigazítása révén juthat vissza a gazdaság az egyensúlyba.¹¹ A kettő ötvözésével is bekövetkezhet az egyensúly helyreállása, nevezetesen az irányított lebegtetés esetében: részben a le- és felértékelődéssel, részben a fizetési mérleg kiigazítása folytán. A monetarista felfogás szerint azonban a termékáramlás kiegyenlítő árhatása csak olyan termékek piacán megy végbe azonnal, amelyek konkurenciaként kapcsolatba kerülnek a külföldi termeléssel, míg a külfölddel nem versenyző termékek piacán a technológiai színvonaltól függően eltérő az inflációs szint.¹² Egyébként a jelenbeli árfolyam a monetaristák szerint a jövőbeni árfolyam várt értéke. Vagyis a váratkozás meghatározó hatása az árfolyamra, míg a nemzeti jövedelem és a külkereskedelem okozta devizaáramlás nem.

A keynesianusok felfogása szerint – akik korábban az árszintet másodrendű kérdésnek tartották, feltételezve, hogy a tökéletesen rugalmas kínálati függvény hatékonyan rögzíti az árakat, amiért a pénzpiacnak nincs jelentősége – a monetáris politika hatásos lehet, mégpedig lebegő árfolyamrendszer esetén jobban, rögzített esetében kevésbé, mint a fiskális politika, sőt rugalmasan alkalmazható, és nem jár költségekkel. A neokkeynesianusok szerint az árfolyam-politika bevezethető a gazdasági növekedés érdekében. „Importéhség” gerjesztése céljából felértékelésre, exportbővítés céljából leértékelésre van szükség. Az árfolyam-politika szerintük is csak akkor hatásos, ha érvényesül a neoklasszikus Marshall–Lerner feltétel, vagyis a leértékelés akkor javítja a külkereskedelmi egyenleget, ha az export és import keresleti ár rugalmasságának összege abszolút értékben nagyobb egynél.

A probléma tovább bonyolódik aszerint, hogy melyik részpiacról eredeztethető az árfolyamváltozás. A *vásárlóerő-paritás koncepciója* a hosszú távú árfolyam-alakulást a valuták inflációs rátáinak különbségével magyarázza. A koncepció alapja az egységes ár törvénye, vagyis az a követelmény, hogy a szabad verseny révén a nemzetközi kereskedelemben az azonos áruk azonos áron keljenek el a nemzetközi piacokon. Ha ez a kikötés igaz, akkor az árak egyszerűen összevethetők úgy, hogy megszorozzuk őket az árfolyammal: $P_A = P_B \cdot \text{árfolyam}_{A/B}$. Ebből adódik az egyensúlyi árfolyam is: $\text{árfolyam}_{A/B} = P_A / P_B$.

A vásárlóerő-paritás koncepciójának két változata van: az abszolút és a relatív vásárlóerő-paritás.¹³ Az abszolút vásárlóerő-paritás koncepciója egyszerűen veszi a két ország árszínvonalának hányadosát (P_A / P_B), ekképp közelítve az egyensúlyi árfolyamot. Ez csak azonos termékkörre vonatkoztatható. A másik – a gyakorlathoz közelebb álló – a relatív vásárlóerő-paritás. Eszerint a relatív árak változása megmutatja a várható árfolyamváltozást olyan időszakhoz képest, amikor az árfolyam egyensúlyban volt. Vagyis az árfolyamváltozás eszerint a valutaövezetek között eltérő mértékű inflációból adódik. Amíg az abszolút vásárlóerő-paritás csak monetáris tényezőket vesz figyelembe, addig a relatív változat a strukturális változásokat is (dinamikus modell).

¹⁰ Nem feledkezhetünk meg arról, hogy az elmélet szerint az árupiaci kereslet csökkenése leértékelődéshez vezet, és fordítva.

¹¹ Erről bővebben a fizetésimérleg-elméletek szólnak.

¹² Lásd Darvas és Halpern (1998, 13) hivatkozását Mussa. M. fejtegetésére.

¹³ Lásd bővebben: SZENTES 1999.

A vásárlóerő-paritás koncepcióját Gustav Cassel svéd közgazdásztól eredeztetik (1916). Miért van szükség a vásárlóerő-paritás külön számítására? A hivatalos árfolyam nem tükrözi a valós vásárlóerőt. Rögzített árfolyamnál vagy piszkos lebegtetés esetén az árfolyam nem vagy nem jelentősen módosul, így nem követi automatikusan a vásárlóerő változását, csak ha a gazdaságpolitika a leértékelés eszközéhez nyúl. Sőt, a gazdaságpolitika szándékosan is fenntarthatja a vásárlóerő-paritás és az árfolyam közti különbséget olyan céljai eléréséért, mint az export-versenyképesség javítása vagy az adósságfinanszírozás.

Lényeges elem a modellben az árszínvonal. Fontos kérdés, vajon milyen jószágkosarat, annak milyen áron számított aggregátumát kell alapul venni. A gyakorlatban nehéz meghatározni az árszínvonalat, ami a modellt bizonytalanság és hiba forrásává teszi. Cassel standard tömegtermékeket javasolt számba venni nagykereskedelmi áron, mert az viszonylag stabil. Nyilvánvaló, hogy ma, amikor a szolgáltatások a nemzeti jövedelem 60%-át teszik ki, továbbá az információ és a kapcsolódó immateriális termékek a gazdaság mozgatójává váltak, és a tömegtermelést kezdi felváltani a testre szabott gyártás (például gépjármű, gyógyszer, szoftver), másképp kellene megválasztani a reprezentatív árakat. Nem célravezető a nagykereskedelmi ár sem, hiszen a termékek nagy részét a végső fogyasztó vásárolja meg fogyasztói áron, de ha termelési eszközről is szó van, annak vételára értékcsökkenésként, anyagköltséggént beépül a fogyasztó terheibe. Az egyes országok árindexeit különböző fajta és különböző számú termékekre számolják a statisztikai hivatalok (például az USA-ban 2450, Németországban 1977, Dániában 1000, Norvégiában 1700, Franciaországban 524, Ausztriában 218, Belgiumban 135).¹⁴ Megkérdőjelezhető a különböző jószágkosarak összemérhetősége is. Továbbá súlyozási probléma is fennáll a termékkosárban lévő termékek aggregálásánál, ugyanis két ország összemérésekor egyiket bázisnak választva a bázisország valutájának értéke magasabb, vagyis árszínvonala alacsonyabb lesz, mint ha a másik országot vennénk bázisnak. Az egységes ár pedig már csak azért sem érvényesül, mert a legtöbb nemzeti piacon ugyanazok a transznacionális vállalatok vannak ármeghatározó pozícióban. A különböző árrugalmasságú piacokon pedig a TNC-k igyekeznek az árrugalmasabb piacon magasabb árat meghatározni, és fordítva.

A *kamatparitás* koncepciója a pénzpiacok alapján vizsgálja az árfolyamok mozgását. Megállapítja, hogy a különböző valutában történt befektetések hozama kiegyenlítődik, ha a piacok zavartalanul működnek. Másképpen, ha a nemzetközi hitelpiacot nem korlátozzák, a hitel ára azonos lesz a különböző nemzetgazdaságokban. A beruházók a legmagasabb hozamot keresik, így a tőkeátcsoportosítás által megszűnik a különböző valutákban végrehajtott befektetések hozambeli különbsége.¹⁵ A következő képlet szolgál a hozam kiszámítására:

$$r_{\text{€}} = r_{\text{Ft}} + (\dot{A}_{\text{€/Ft}}^* - \dot{A}_{\text{€/Ft}}) / \dot{A}_{\text{€/Ft}}$$

ahol $r_{\text{€}}$ az euró éves kamatlába (jelen esetben a forintpiacon), r_{Ft} a forint éves kamatlába, $\dot{A}_{\text{€/Ft}}^*$ az egyéves határidős árfolyam, $\dot{A}_{\text{€/Ft}}$ a jelenlegi azonnali árfolyam.

A kamatparitás koncepciójának az a része érdekes számunkra, amely az azonnali és a határidős árfolyam között teremt kapcsolatot, és ezen keresztül magyarázza az ár-

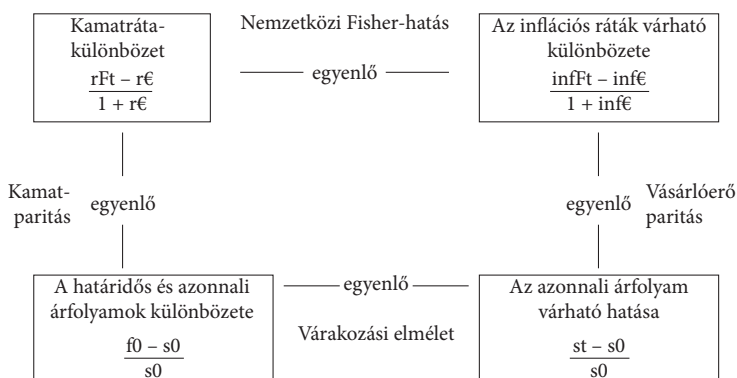
¹⁴ ERŐS 1998, 95–99.

¹⁵ A kamatparitás koncepciójának fogyatékoságáról lásd: SZENTES 1999.

folyamalakulást. A határidős prémiumot a mai azonnali árfolyam és a jövőbeni időpontra várt azonnali árfolyam határozza meg. Ha a határidős prémiummal korrigált kamatláb meghaladja a hazai kamatláb szintjét, külföldön érdemes beruházni, hitelt viszont a hazai piacon kell felvenni. Ennek nyomán olyan módosulások állnak be az árfolyam helyzetében (a valuta iránti kereslet alapján), amelyek a tőkeáramlás irányán változtatnak. Csökken ugyanis a külföldi kamatláb (mert a beruházás ott növekszik), és ez által gyorsan eltűnik a kamatarbitrázs, amelyben a tőkevonzó-képesség addig rejtett. Megjegyzendő, hogy a helyi tőkeforrások bevonására törekvő transznacionális társaságok számára a magasabb helyi kamatláb nem jelent nagyobb vonzerőt. A kamatparitás árfolyam szempontból úgy értelmezhető, hogy a kamatlábak különbsége határozza meg a valuták jövőbeli árfolyam-pozícióját:

$$r_{\text{€}} - r_{\text{Ft}} = (\dot{A}_{\text{€/Ft}}^* - \dot{A}_{\text{€/Ft}}) / \dot{A}_{\text{€/Ft}}$$

Ha a határidős árfolyam nem a kamatparitásnak megfelelően alakul, az magyarázható a sajátos pénz- és árupiaci várakozásokkal, vagyis a határidős prémium a várható árfolyamváltozáson túl jelentős kockázati prémiumot tartalmaz. Még inkább a pénzpiaci viszonyok befolyását hangsúlyozza a *portfóliókonceptió* (pontosabban a valutaárfolyam portfóliómérleg-szemléletű meghatározása), amely az árfolyamváltozás magyarázatába beépíti a kötvénypiaci relatív kereslet-kínálat alakulását is.

2. ábra

Az árfolyamelméletek közti kapcsolat

Forrás: BUCKLER 1995.

Az árfolyam valutaparitás szerinti értelmezéséből az következik, hogy a versenyképesség monetáris szempontból elsősorban az áruk olcsóságán múlik. Vagyis az export-import versenyképességéről van szó, ami által csupán a kereskedelmi versenyképességhez kanyarodunk vissza. Amennyiben azonban a kamatparitás vagy a portfóliómérleg koncepciója alapján közelítjük meg az árfolyam értelmezését, ahol a kamatlábak, hozamok, jövőbeni várt értékek szerepelnek, akkor a kamaton és hozamon keresztül már a tőkevonzó képességre is értelmezni tudjuk az árfolyam versenyképességi hatását. Ezt a két alapvető értelmezést viszont összekapcsolja a nemzetközi *Fisher-hatás*, amely szerint az országok közti kamatláb-különbséget alapvetően a várakozások, azon belül is az inflációs várakozások határozzák

meg. Tehát tulajdonképpen a kamatparitás képletében kifejezett árfolyam-várákozás az országok árszínvonalának különböző mértékű változását takarja.

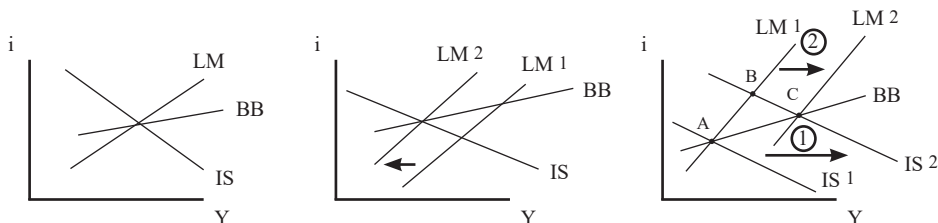
A Mundell–Fleming-modell jelentősége, hogy kísérletet tesz arra, hogy a belgazdasági egyensúly állapotát kiegészítse a külgazdasági egyensúllyal. Márpedig gyorsan növekvő nemzetgazdaság döntéshozói könnyen esnek abba a hibába, hogy a növekedés dinamikájának további gyorsítása érdekében megfelelnek a makrogazdasági alapokról. Ennek következtében előállhat az ikerdeficit állapota, amikor mind a folyó fizetési mérleg, mind a költségvetés egyensúlya felbomlik. A folyó fizetési mérleg részét képezik a hazautalt jövedelmek. Ezen keresztül modellezni lehet a brexit különböző munkaerőpiaci forgatókönyveinek és hatásainak leképeződését a munkaerőt kibocsátó és befogadó ország jövedelmére és külső egyensúlyára vonatkozóan.

A Mundell–Fleming-modell kiegészíti az IS-LM rendszert a fizetési mérleg egyenletével. Ha a fizetési mérleget a folyó fizetési mérleg és a tőkemérleg összegeként írjuk fel,

$$B = T(Y) + C(r),$$

ahol $T(Y)$ a jövedelemtől függő folyó fizetési mérleg, $C(r)$ a kamatlábtól és hozamtól függő tőkemérleg egyenlege, akkor a kamatláb és a jövedelem függvényében vizsgált rendszerben a $BB(r, Y)$ egyensúlyi pontok felírhatók a következő egyenlet formájában:

$$BB = dr/dY = - (dT/dY) / (dC/dr).$$

3. ábra

A gazdaságpolitika érvényesülése a Mundell–Fleming-modellben

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Ezen keresztül vizsgálható a fiskális és monetáris expanzió és restriktio kérdése nyitott gazdaság esetében is. Monetáris expanzió esetén a kamatlábat csökkentik, vagy a pénzkínálatot növelik. Amennyiben a három egyenlet nem egy egyensúlyi pontban találkozik, akkor a bekövetkező tőkeáramlás hatására az LM-görbe balra mozdul. Így eljuthatunk a hármas egyensúlyi pontba.

Fiskális expanzió esetén vagy az adókat csökkentik, vagy a kormányzati kiadásokat növelik. Nyitott gazdaságban ez a folyó fizetési mérleg hiányához vezethet – az IS-görbe jobbra tolódik –, amit azonban túlkompenzál a tőkebeáramlás, hiszen a fentiek miatt a kamatláb is növekszik. A tőkemérleg többlete miatt megnövekszik a pénzkínálat, ami az LM-görbét

mozdítja jobbra. Így új hármas pontban helyreállhat a külső-belső egyensúly.¹⁶ Restrikció esetén fordítva játszódnak le a folyamatok.

Azonban fel kell hívni a figyelmet a következőkre: fiskális expanszió esetén a tőkebeáramlás csak időlegesen kompenzál, mert a kamatláb változása megfordul. A folyó fizetési mérleg hiánya, amennyiben a rugalmas kamatlábon képes csak reagálni a piac, felfelé nyomja a kamatokat. Csak tökéletesen mobil tőke eredményezhet egyensúlyt a kétféle expanszió esetén. A hazai beszerzésekre való hajlandóságot befolyásolja a külföldi eszköz elérhetősége és minősége. Ha nem tökéletesen rugalmas a kínálat, akkor a kereslet növekedésével az árszínvonal is emelkedik. Ez viszont az úgynevezett pénzillúzió (*money illusion*) miatt béralkalmazkodást is megkövetel, ami viszont mérsékelheti a kínálatot, vagy annak keresletarányos növekedését. Így megállapítható az is, hogy a fiskális expanszió keresletbővítő hatásának határt szab a folyó fizetési mérleg hiányának növekedése.

A fent ismertetett migrációs többlet alapján a brexit árfolyamhatása és az esetleges migrációs korlátozás következtében kiszoruló munkaerő úgy is értelmezhető, mint az áru- és szolgáltatás-kereslet csökkenése, illetve az aggregált kereslet csökkenése. E mechanizmus során kevesebb migrációs többlet jön létre, és így az aggregált kereslet is csökken Nagy-Britanniában. Ezzel párhuzamosan a munkaerőt kibocsátó gazdaságok felé áramló hazautalt jövedelem is csökken, amely esetükben szintén az aggregált kereslet csökkenéséhez vezethet. Utóbbi kockázatát azonban mérsékelheti, hogy ezek a migráns munkavállalók vagy más EU-tagállamban vállalnak munkát, vagy hazatérnek a munkaerőhiányos anyaországukba, és ott munkába állva termelnek valamekkora hozzáadott értéket.

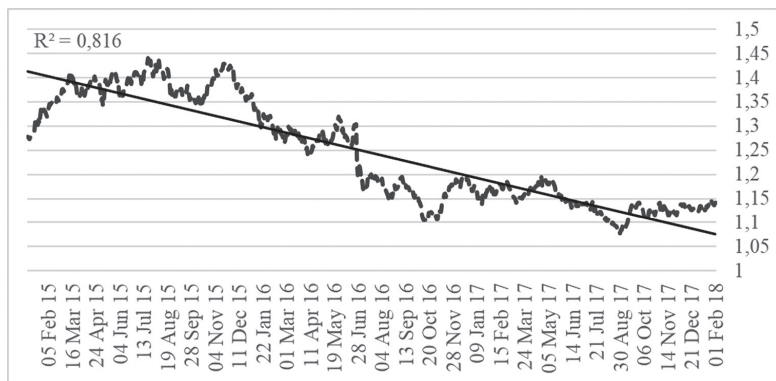
A fent ismertetett migrációelméleteket és az árfolyamhatást összevonva felvázolható a migrációs rugalmasság függvénye:

$$e_m = \beta_0 + \beta_1 * w_{diff} + \beta_2 * X_{ij}^{SOCPOL} + \beta_4 * D_{family} + \beta_5 * FX + \varepsilon,$$

ahol e_m a migrációs rugalmasság, w_{diff} a befogadó és a kibocsátó ország közötti bérkülbség. X_{ij}^{SOCPOL} a társadalmi és politikai változók mátrixa. A D_{family} egy dummy változó, amely 1, ha nem egyéni érdekből történik a külföldi munkavállalás, hanem a családi jövedelemoptimalizáció miatt, egyébként pedig 0. FX az árfolyamváltozás indikátora, ε a reziduum.

Az árfolyam hatása és a magyar munkaerőpiac helyzete a brexit árfolyamhatásának függvényében.

¹⁶ MUNDELL 1963; FLEMING 1962.

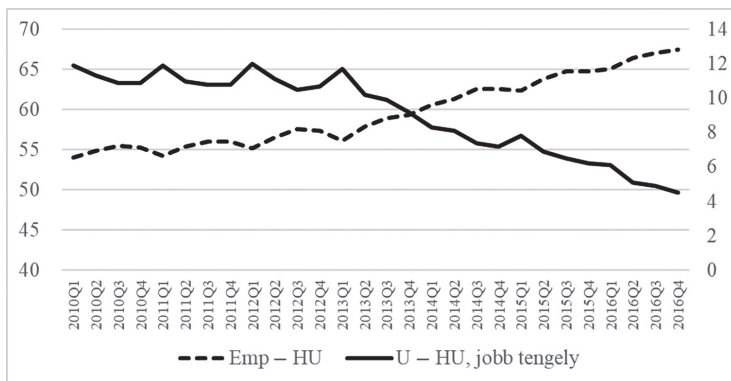

4. ábra

Az angol font árfolyama euróban (GBP/EUR), 2015. február 1. – 2017. február 1.

Forrás: Bank of England, Statistics: Exchange Rates

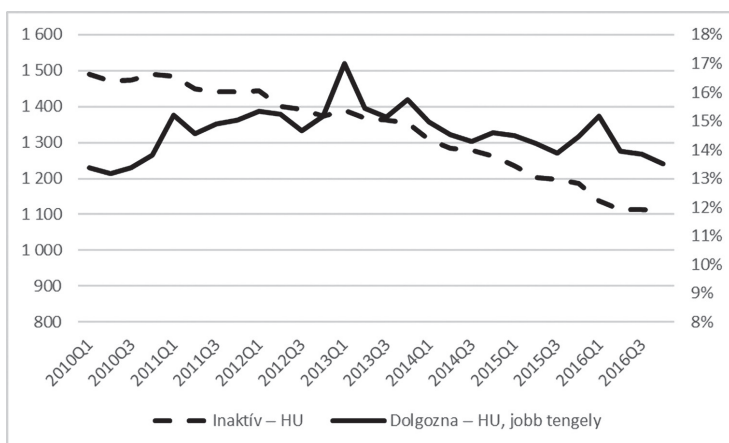
Az angol font esetében szignifikánsan kimutatható, hogy a brexit megszavazása és az utána eltelt másfél év bizonytalanságai a nemzeti valuta leértékelődését okozták. A 4. ábra árfolyamgörbéje és az erre jól illeszkedő trendvonal előbbieket egyértelműen elátamasztja. (R^2 , amely az illeszkedés jóságát mutatja, 0,816, közel az 1-hez, a jó illeszkedéshez.) Konkrétan 2017. február 1-jén 12,44%-kal kevesebb eurót ért egy angol font, mint 2016. június 23-án, a népszavazás napján. Ehhez képest a mélypont 2017. augusztus 29-én volt, amikor ugyanerre a bázisra számított leértékeltség 17,4%-os volt. Az első előfeltevés tehát, a font brexit hatására bekövetkező leértékelődése igazolódott.

5. ábra

Munkanélküliség és a 15–64 éves korcsoport foglalkoztatottsága, 2010–2016, negyedéves adatok (%)

Forrás: Eurostat 2017, Emp – HU = magyar foglalkoztatottsági ráta, U – HU = Magyar munkanélküliségi ráta

6. ábra

Inaktív népesség középfokú vagy felsőfokú végzettséggel (upper secondary, post-secondary and tertiary education), 15–64 éves korosztály (ezer fő) és dolgozni szándékozók aránya a teljes inaktív népességen belül, 15–64 éves korosztály (%)

Forrás: Eurostat 2017

Az ezzel párhuzamba állított magyar munkaerőpiaci helyzet pedig a következőképpen alakult. A magyar munkaerőpiacon 2016-ra azóta is tartó munkaerőhiány alakult ki. Pontosabban, növekvő kereslet jelent meg a munkaerőpiacon, amely megmutatkozott a foglalkoztatottság növekedésében, a munkanélküliség drasztikus csökkenésében, valamint a közmunkaprogram keretében foglalkoztatottak és az inaktívak mérsékelt csökkenésében (5. és 6. ábra). Utóbbiak arra utalnak, hogy a rejtett kapacitások is igen korlátozottak.

A két folyamat attól függően ér össze, hogy a brexit kapcsán milyen forgatókönyv valószínűsül meg az addig szabadon beáramló európai uniós munkaerőre vonatkozóan. A *munkaerő-migráció* esetében a 2016-os kampánynak sarkalatos pontja volt ugyanis a kelet-európai bevándorlók kizorítása a brit munkaerőpiacról. Ugyanakkor a gazdasági realitások ráébresztették a brit társadalmat arra, hogy az olcsó kelet-európai munkaerő nem nélkülözhető teljes mértékben. Ezért várakozásaink szerint a munkaerő-migráció tekintetében is a soft brexit fog megvalósulni.

A brexittel kapcsolatos népszavazás hatására az angol font jelentősen gyengült, amely felvetheti azt a kérdést, hogy az angol fontban megkeresett jövedelem vonzó marad-e továbbra is a bevándorolt munkaerő számára. A brit statisztikai hivatal (ONS) bevándorolt munkavállalókra vonatkozó becslései alapján megfigyelhető némi csökkenés a magyar munkaerőt tekintve. Azonban ez nem egészen 1% volt 2016-ban az előző évhez képest. A lengyelek például erőteljesebben reagáltak a brexitre, és 11,2%-kal csökkent az ONS által becsült létszámuk (2. ábra). Hasonló árfolyamsokk 2008-ban érte a Nagy-Britanniában élő külföldi munkavállalókat, de akkor épp csak lassítani tudta a beáramlást (7. ábra).

A soft brexit esetén nem tűnik valószínűnek, hogy a kilépést követően az Egyesült Királyságban dolgozó többszáz ezer magyarnak el kellene hagynia a brit munkaerőpiacot, és visszatérnie a hazai munkaerőpiacra, így az nem is fogja orvosolni az itthoni mun-

kaerőhiányt. A briteknek sem érdeke a munkavállalók kizárása a munkaerőpiacukról, sőt a jelenleg esélyes forgatókönyv alapján a további munkaerő-beáramlástól sem fog elzárkózni Nagy-Britannia.¹⁷ Mindezek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a brexit várható kimenete nem fogja a magyar munkavállalókat a brit munkaerőpiac elhagyására kényszeríteni. Ugyanakkor a brexit miatt bekövetkező fontgyengülés esetében már árnyaltabb képet kell alkotni. A korrelációs számítások ugyanis a vizsgált, viszonylag kevés, tíz megfigyelést tartalmazó adatbázisra a következőket mutatták: ha a forint-font árfolyamváltozását és a nagy-britanniai magyar munkavállalók létszámát vizsgáltuk, bizonyos mértékű együttmozgás kimutatható ($\text{corr} = 0,73$) (1. táblázat). Ugyanakkor a kontrollváltozó lengyelek esetében a zloty-font árfolyam nagyon laza kapcsolatban áll a létszámmal ($\text{corr} = 0,39$). Viszont, ha a munkavállalók szempontjából sokkal relevánsabb átlagbér és a létszám közötti összefüggést vizsgáljuk, akkor szoros az összefüggés mind a magyar esetben ($\text{corr} = 0,85$), mind a kontrollként használt lengyel esetben ($\text{corr} = 0,75$). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a brit átlagbér nem csak az árfolyamváltozás és a brexit miatt változhat. Ezt mutatja, hogy nem ugyanolyan szoros a kapcsolat az árfolyam és a fontban meghatározott átlagbér között, mint az árfolyam és a hazai valutában meghatározott árfolyam között.

1. táblázat

Korrelációs számítás a Nagy-Britanniában munkát vállaló magyarok és lengyelek árfolyam-érzékenysége és bérérzékenysége.

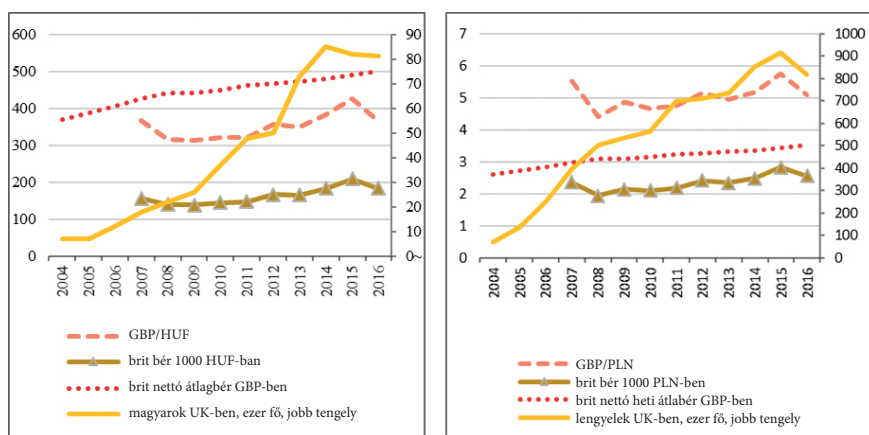
A korreláció két változója	Korrelációs együttható
Magyarok létszáma és GBP/HUF	0,727992
Lengyelek létszáma és GBP/PLN	0,394646
Magyarok létszáma és brit átlagbér forintban	0,852907
Lengyelek létszáma és brit átlagbér zlotyban	0,75331
Brit átlagbér forintban és GBP/HUF árfolyam	0,968881
Brit átlagbér és GBP/HUF árfolyam	0,861082
Brit átlagbér zlotyban és GBP/PLN árfolyam	0,886928
Brit átlagbér és GBP/PLN árfolyam	0,731891

Forrás: a szerző számítása az ONS statisztikáiból

A korrelációs számítások alapján kijelenthető, hogy a brit bér forintban számított leértékelődése a nagy-britanniai magyar munkavállalókra hatással van, ugyanakkor a másodlagos hatás szempontjából, nevezetesen, hogy a magyar munkaerőpiacra térnek-e vissza, nem adható kedvező válasz. Amennyiben ugyanis a munkavállalók árfolyam- és bérérzékenynek bizonyulnának, az egyéb fejlett EU-tagországbeli munkaerőpiacok 4-szeres vagy 5-szörös bérelőnye továbbra is eltéríti és elvonzza a nemzetközileg mobil magyar munkaerőt attól, hogy a magyar munkaerőpiacra térjen vissza, illetve ne vándoroljon ki onnan. Ehhez a hazai munkaerőpiacon lenne szükség termelékenységi felzárkózásra, bérnövekedésre és a bérhányad növelésére.¹⁸

¹⁷ KUTASI – KISS 2017.

¹⁸ Mindezek realitásáról részletesen lásd: HALMAI 2018a; GYÖRGY 2017.

7. ábra

A magyar (bal) és a lengyel (jobb) munkaerő-migrációt érintő árfolyamhatás

Forrás: ONS; bér = heti bér

Következtetések

A tanulmány arra kereste a választ, hogy a brexit következtében bekövetkező fontleértékelődés változtat-e a Nagy-Britanniában dolgozó vagy dolgozni vágyó magyar munkaerő külföldi munkavállalási hajlandóságán, és ennek következtében hazatérnek-e a magyar munkaerőpiacra enyhítve a hazai munkaerőhiányt. A téma felvezetéseként áttekintettük a migráció gazdaságtanát és az árfolyamelméleteket, amelyből összetettebb összefüggést is felvázoltunk a migrációs rugalmasságra vonatkozóan, és összefüggést teremtettünk az árfolyam és a migrációs hajlam között. Az empirikus irodalmak esetében áttekintettük a brexitre és a munkaerő-migrációra vonatkozó irodalmakat. Ezek alapján megállapítottuk, hogy a bevándorlás egyértelműen kedvezően hatott a brit GDP-re, termelékenységre és államháztartásra – sőt hozzátehető, hogy a demográfiai folyamatokra is.

Az empirikus elemzés során megállapítottuk, hogy az angol font esetében teljesül az az előfeltevés, hogy jelentősen leértékelődött a brexit és az általa okozott bizonytalanság következtében. Megvizsgáltuk a magyar munkaerőpiac állapotát, amely esetében kimutattuk, hogy a bővülő munkaerő-kereslet kielégítésre elfogyóban van a munkaerő-tartalék a szakképzettségi igényt is figyelembe véve. A nagy-britanniai magyar munkavállalók esetében kimutattunk korrelációt a létszám és a forint-font árfolyam, továbbá a létszám és a forintban számított brit átlagbér között. A kontrollcsoportnak használt lengyel munkavállalók esetében azonban csak utóbbi esetben, a létszám és a zlotyiban számított brit átlagbér között sikerült együttmozgást kimutatni.

Megállapítottuk, hogy habár az első kérdésre azt a választ tudtuk adni, hogy igen, van kapcsolat az árfolyam és a létszám között, illetve az átszámított bér és a létszám között, nem várható, hogy a külföldön dolgozó munkaerő tömegesen visszatérjen a magyar munkaerőpiacra. További számos fejlett EU-tagország, ahol továbbra is szabad a munkavállalás és a forint-euró árfolyam stabil, elvonzza a brit munkaerőpiacról esetlegesen kilépő mun-

kavállalókat. Így nem várható a brexit (árfolyamhatása) miatt a hazai szakképzett munkaerőhiány megoldása a brit folyamatoktól.

Irodalomjegyzék

- ALFANO, M. – DUSTMANN, C. – FRATTINI, T. (2016): *Immigration and the UK: Reflections After brexit*.
Elérhető: <https://pdfs.semanticscholar.org/8f3f/9f081738cd5a2b67462abbec846c3810d253.pdf>
(A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)
- BORJAS, G. J. (1995): The Economic Benefits from Immigration. *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 9. No. 2. 3–22.
- BUCKLEY, A. (1998): *Bevezetés a nemzetközi pénzügyekbe*. Budapest, Panem.
- DARVAS Zs. – HALPERN L. (1998): *Árfolyamelmélet*. Budapest, Osiris.
- DUSTMANN, C. – FRATTINI, T. (2014): The Fiscal Effects of Migration to the UK. *The Economic Journal*, Vol. 124. No. 580.
- European Commission (2000): The free movement of persons and for pursuit of economic activity in the context of enlargement: Information note. In ILO CEET: *Employment and protection of migrant workers in Europe*, Budapest.
- Eurostat-adatbázis (2017). Elérhető: <http://ec.europa.eu/eurostat> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)
- FASSMANN, H. – MÜNZ, R. (1997): A keleti nyitás következménye: munkaerő-vándorlás Kelet-Európából Nyugat-Európába. *Külgazdaság*, 41. évf. 10. sz. 39–60.
- FLEMING, J. M. (1962): Domestic financial policies under fixed and floating exchange rates. *IMF Staff Papers*, Vol. 9. No. 3. 369–379
- GYÖRGY L. (2017): *Egyensúlyteremtés – A gazdaságpolitika missziója*. Budapest, Századvég.
- HALMAI P. (2014): *Krízis és növekedés az Európai Unióban. Európai modell, strukturális reformok*. Budapest, Akadémiai.
- HALMAI P. (2018a): Az európai növekedési modell kifulladásá. *Közgazdasági Szemle*, 65. évf. 2. sz. 122–160.
- HALMAI P. (2018b): A Brexit lehetséges gazdasági hatásai. *Európai Tükör*, 21. évf. 2. sz. 7–32.
- HÁRS Á. (1998): A migrációs politika és a munkaerőpiac. *Európai Tükör*, 3. évf. 1. sz. 79–98.
- KUTASI G. – KISS I. (2017): BREXIT – politikai lehetőségek és gazdasági következmények. *Századvég*, 2017. 01. 31. Elérhető: <https://szazadveg.hu/hu/kutatasok/a-gazdasagkutato-kutatasai/elorejelzesek-kozlemenyek/brexit-politikai-lehetosegek-es-gazdasagi-kovetkezmenyek> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)
- LUKÁCS E. (2002): Munkaerő-vándorlás és -mobilitás az Európai Unióban: Magyarország esélyei és lehetőségei a csatlakozás előtt. In FOGARASI J. szerk.: *Kutatások az integrációérettség témaköréből*. Budapest, ISM.
- MUNDELL, R. A. (1963): Capital mobility and stabilization policy under fixed and flexible exchange rates. *Canadian Journal of Economic and Political Science*, Vol. 29. No. 4. 475–485.
- PORTES, J. – FORTE, G. (2017): *The Economic Impact of Brexit-induced Reductions in Migration*. Elérhető: https://academic.oup.com/oxrep/issue/33/suppl_1 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)
- SAMPSON, T. (2017): Brexit: The Economics of International Disintegration. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 31. No. 4. 163–184.
- SZENTES T. (1999): *Világgazdaságtan*. Budapest, Aula.

TAYLOR, J. E. – YÚNEZ-NAUDE, A. (1999): *Education, migration and productivity: An analytic approach and evidence from rural Mexico*. Elérhető: www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264172852-en.pdf?expires=1553075348&id=id&accname=oid053906&checksum=94E5A660459DA2DB13F92A9CEBDA7646 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)